

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ГРУПІ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я

Горбашченко Тетяна Маркіянівна¹

¹ Викладач кафедри психології, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2567-7726>

UDC: 159.922.6-057.87-056.26

АНОТАЦІЯ

У статті представлені результати соціометричного дослідження особливостей взаємостосунків студентів з обмеженими можливостями здоров'я, проведеного на базі Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна" та вечірнього факультету НПУ імені М.П. Драгоманова. Здійснено порівняльний аналіз особливостей досліджуваного явища на двох групах студентів – з обмеженими можливостями здоров'я та практично здорових. За результатами проведеного емпіричного дослідження, виявлено, що найвищого соціометричного статусу отримали студенти з обмеженими можливостями здоров'я в діловій сфері, а практично здорові – в емоційній сфері; досліджуючи взаємність емоційних переваг членів груп виявлено, що більшість досліджуваних з обмеженими можливостями здоров'я орієнтуються на студентів практично здорових, а студенти практично здорові – на студентів своєї групи; у нашому експерименті не виявлено жодних мікрогруп, які б взаємодіяли між собою позитивно, чи негативно; найбільшу кількість відхилень у групах, по обох сферах, отримали студенти з обмеженими можливостями здоров'я. Зазначається важливість психологічного клімату групи на становлення міжособистісних стосунків. Окреслено подальші перспективи досліджень.

Ключові слова: групова діяльність, соціометрія, психологічний клімат, соціометричний статус, мікрогрупи.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Кожна людина в групі займає певне положення, яке визначається міжособистими стосунками. Від них залежить емоційне благополуччя, задоволеність чи незадоволеність перебуванням в даній спільності, а також згуртованості групи, здатність вирішувати поставлені завдання. Студентство – це особлива група, метою діяльності якої є засвоєння за відповідною освітньою програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання соціальних (професійних, культурологічних, громадсько-політичних) функцій. Важливими напрямками життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духо-

вне збагачення, моральне, естетичне, фізичне самовдосконалення тощо. Зрозуміло, що успішність студентів у навчанні залежить від формування психологічного клімату в групі, характеру міжособистісних взаємин, що склалися в студентській групі, а саме взаєморозуміння, виявлення симпатій та антипатій студентів один до одного, взаємності емоційних переваг членів групи, виміру ступеня згуртованості – роз'єднаності в групі; виявлення лідерів в емоційній і діловій сфері; виявлення внутрішньогрупових підсистем - згуртованих утворень, на чолі яких можуть бути свої неформальні лідери.

Аналіз останніх досліджень. Соціометричний напрямок вивчення міжособистісної взаємодії в малих групах пов'язано з ім'ям Дж. Морено (1892-1974) аме-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Tatiana Gorbashchenko*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

риканського психіатра, соціального психолога, засновника соціометрії та висвітлено у його роботі “Соціометрія. Експериментальний метод і наука про суспільство” (Морено, 2001). Поняття соціометрія (від лат. *societas* – суспільство і грец. *metreo* – вимірюю) в сучасному його тлумаченні означає: 1) теоретичний напрямок у вивченні малих соціальних груп у соціальній психології та соціології, який досліджує емоційні міжособистісні відносини і екстраполює свої висновки на великі соціальні групи та суспільство в цілому; 2) кількісне вимірювання емоційних відносин в малих групах (соціометричні техніки). Як вказує А.О. Реан, запропоновані Морено експериментальні соціометричні методи і його соціологічні установки дуже популярні (Реан, 2008). Ми використовуємо соціометрію як метод дослідження, який дає можливість одержати кількісні характеристики групи: величину статусу кожної групи, наявність угруповань всередині групи, міру згуртованості або роз’єднання, дані про напружені або конфліктні діади, тріади, мікрогрупи. У подальшу розробку соціометричної методики зробили значний вклад вітчизняні та зарубжні дослідники. Досліджуючи структуру міжособистісних відносин І.П. Волков та Я.Л. Коломинський вивчали питання проблематики малих груп. У їхніх роботах, як правило, застосовувалися соціометричні техніки в різних модифікаціях з метою виявлення структури відносин за тими чи іншими критеріями (Волков, 1970; Коломинський, 1977). Надалі були виділені різні акценти у вивченні структури міжособистісних відносин. Так К.К. Платонов піднімає питання про оптимальне співвідношення неформальної (емоційної) і формальної (ділової) структур міжособистісних відносин (Платонов, 1975). В.І. Паніотто запропонував спрощену методіку проведення соціометричного дослідження міжособистісних відносин у студентській групі. На його переконання мала група має одну основну якість: в ній суспільні відносини виступають у формі безпосередніх особистих контактів (Паніотто, 1975). І.Г. Балашова, А.Б. Коваленко, О.О. Кронік досліджували соціометричний статус групи в залежності від віку, мотивації виборів і т.ін. (Балашова, 1999; Коваленко, 2010; Кронік, 1982). У концептуальному плані проблема групової ефективності найбільш ґрунтовно була опрацьована в стратометричній теорії Р.С. Вайсмана, Р.С. Немова,

де було виділено критерії групової ефективності: продуктивність роботи, задоволеність членів, наднормативна активність (діяльність, що перевищує задані нормативи), виховний вплив групи на своїх членів, дотримання норм суспільної моралі (Вайсман, 1977; Немов, 1987). Були вивчені зв’язки групової ефективності з деякими феноменами міжособистісних відносин (ціннісно-орієнтаційна єдність), опосередкованих спільною діяльністю (Вайсман, Птічкіна, 1978).

У групах, об’єднаних спільною діяльністю, міжособистісні стосунки завжди опосередковуються її змістом, цілями і цінностями. З урахуванням цього А.В. Петровський розробив стратометричну концепцію колективу, згідно з якою міжособистісні стосунки в колективі утворюють багаторівневу структуру, в основі якої – спільна діяльність, а компонентами є різні страти (шари) (Петровський, 2002). Центральною ланкою групової структури є зміст самої групової діяльності. Першу страту утворює ставлення кожного члена групи до цілей, завдань і принципів групової діяльності. Друга страта містить характеристики міжособистісних стосунків, опосередковані змістом спільної діяльності та прийнятими в групі принципами і ціннісними орієнтаціями. До неї відноситься колективне самовизначення та інші прояви міжособистісних відносин. Третя страта охоплює соціально-психологічні явища, властиві психології групи: згуртованість, комфорт, сумісність тощо. У колективі вони відступають на задній план, стають компонентом загальної структури міжособистісних відносин, створеної сукупністю всіх страт (Петровський, 2002). Вивченням неформальних підгруп (мікрогруп) в групі як сукупних суб’єктів і компонентів групової структури займалися (Голубева, 1976; Лутошкін, 1988). Однак істотний крок вперед у вивченні даної проблематики було зроблено в зв’язку з розробкою і застосуванням формалізованого методу визначення неформальних підгруп (Горбатенко, 2000), розкриттям сутності, типів і функцій неформальних підгруп, причин і соціально-перцептивних процесів їх утворення, вивченням соціально-психологічних характеристик підгруп і ін. (Сидоренков, 2010). Дослідженню міжособистісних відносин у колективі та соціометрії як методу їхнього вивчення присвячені роботи (Золотовіцького, 2007; Москаленко, 2013).

Психологічний клімат у групі відіграє важливу роль, оскільки це впливає на продуктивність праці, на стосунки між одногрупниками, на загальну атмосферу. Відомими психологами, які досліджували проблеми в мікрокліматі груп були Я.Л. Морено, А.В. Петровський. Їхні дослідження щодо стосунків у колективі дали змогу заглибитися у проблеми, які виникають у групах та знайти шляхи їх вирішення (Морено, 2001; Петровський, 1976). Наявність позитивного соціально-психологічного клімату в колективі – один з показників його зрілості, результат великої і кропіткої праці кураторів, викладачів. Дослідженню особливостей психологічного клімату приділяли увагу (Андреєва, 2009; Платонов, 1975; Свенцицкий, 1999; Сидоренков, 2014; Фетискин, 2005).

Метою статті є вивчення психологічного клімату та міжособистісних взаємин у студентській групі вищого навчального закладу за допомогою соціометричної методики.

Методи дослідження та їх обґрунтування.

В нашому дослідженні соціометрія використовується як метод дослідження, який дає можливість одержати кількісні характеристики групи: величину статусу кожної групи, наявність угруповань всередині групи, міру згуртованості або роз'єднання, дані про напружені або конфліктні діади, тріади, мікрогрупи.

Метод соціометрії належить до ефективних інструментів соціально-психологічного дослідження малих груп та колективів. У цілому соціометричну методику ми використовували з метою: • діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин з метою їх зміни, поліпшення та удосконалення; • вивчення типології соціальної поведінки людей в умовах групової діяльності; • оцінки соціально-психічної сумісності членів групи; • визначення статусу членів даної групи; • вивчення неформальних відносин і структур у групі.

Соціометрія, як методика дослідження є соціально-психологічним тестом, який застосовують для виявлення і оцінки міжособистісних стосунків на рівні емоційних переваг. У процесі її застосування досліджуваному пропонують низку запитань, відповідаючи на які, він здійснює послідовний вибір членів групи, яким надає перевагу над іншими в певній ситуації. За результатами його вибору будують соціометричну матрицю і

соціограму, обраховують соціометричні коефіцієнти групової згуртованості (Маценко, 2015).

Виклад основного матеріалу. У студентській групі особистість включається в систему конкретних соціальних зв'язків і через них реалізує свої потреби і можливості. Цей процес завжди пов'язаний з подоланням труднощів та суперечностей, які знаходять свій вияв у міжособистісних стосунках, взаємодії, стилі поведінки та у внутрішньоособистісних конфліктах. В експериментальному дослідженні брали участь 282 студента Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” та вечірнього факультету НПУ імені М.П. Драгоманова віком від 17 до 22 років, чоловічої та жіночої статі, серед яких 140 осіб склали групу осіб з обмеженими можливостями здоров'я та 142 особи – практично здорові. Досліджуючи міжособистісні відносини студентів з обмеженими можливостями здоров'я в інтегрованих групах, ми розглядали їх в статистиці, тобто в такому виді, в якому вони сформувались на даний момент часу.

Сутність методики зводиться до виявлення системи “симпатій” і “антипатій” між членами групи, тобто до виявлення системи емоційних відносин в групі шляхом здійснення кожним з членів групи певних “виборів” зі всього складу групи за заданим критерієм.

Ми дослідили: взаємні симпатії і антипатії студентів з обмеженими можливостями здоров'я, можливі варіанти взаємин, які можуть складатися у групі, соціометричний статус членів груп, взаємні позитивні і негативні вибори, наявність мікрогруп та особливості взаємовідносин між ними, систему відхилень у групах.

Задля успішного соціометричного дослідження ми дотримувались певних правил, які були узгоджені групою та психологом:

- ⇒ в ньому візьмуть участь усі студенти академічної групи;
- ⇒ в аудиторії під час здійснення студентом вибору буде створена реальна ситуація, максимально наближена до умов життєдіяльності студентів;
- ⇒ отримана під час тестування інформація не буде поширена серед студентів групи;
- ⇒ буде підготовлений список групи з порядкови-

ми номерами студентів.

У відповідності з критерієм вибору, досліджуваним задавалися запитання, відповіді на які характеризують ставлення до певної особистості з урахуванням її можливостей щодо успішної участі в різних видах діяльності. За умовами соціометричного експерименту, кожен з респондентів мав можливість зробити по 5 позитивних і 5 негативних виборів. З метою виявлення особистісних якостей, на які орієнтуються досліджувані, їм пропонувалось обґрунтувати кожен з позитивних і негативних виборів.

Питання формулювалися таким чином.

1.3 ким із членів вашої групи Ви б хотіли готуватися до семінарських занять? З ким не хотіли б? Чому?

2.3 ким із членів групи Ви хотіли б святкувати “Новий Рік”? З ким не хотіли б? Чому?

Кожний член групи відповідав на питання, вибираючи тих чи інших членів групи в залежності від більшої чи меншої схильності, віддаючи перевагу у порівнянні з іншими, симпатії або навпаки, антипатії, довіри чи недовіри і т.д.

Соціометричний статус кожного члена колективу визначався за формулою, яка враховувала кількість отриманих ним позитивних і негативних виборів по відношенню до загальної кількості опитаних членів групи. $St = ER / n - 1$, де St – соціометричний статус особистості в групі; ER – алгебраїчна сума отриманих ним позитивних і негативних виборів; n – кількість членів групи охоплених експериментом (за А.В. Киричуком).

Соціометричний статус членів групи передусім розглядається як певне вираження міри привабливості, симпатії її особистості для інших: чим вищий статус, тим привабливішим є даний член групи для решти, тим вищою є потреба у спілкуванні з ним. У соціометричній статусній ієрархії ми виокремили 3 категорії: *популярні* (це емоційно-привабливі особи, які мають значну кількість позитивних виборів), *прийняті* (серед них можуть бути члени групи із статусами зневажливих, відторгнених, де у перших є позитивні вибори, але їх мало, у других – немає позитивних виборів і різна кількість відхилянь) і *непопулярні (ізолювані)* – у них відсутні як вибори так і відхилення.

Визначення статусів членів групи проводилось

шляхом порівняння сум балів, які кожен з них отримав в результаті виборів (позитивних чи негативних). Найвищий статус “популярні”, (або “зірки”) отримали ті, хто набрав найбільше число позитивних виборів по заданих темах. Зірка - член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної і досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної діяльності осіб для найшвидшого і успішного досягнення спільної мети. Характеризуючи поняття “Зірка”, слід виокремити кілька моментів. По-перше, зірка не висувається групою на відповідну посаду, а спонтанно займає лідерську позицію з відкритої чи прихованої згоди групи. По-друге, вона висувається на роль неофіційного керівника, а отже, з його особистістю ідентифікується специфічна система групових норм і цінностей, яка не вичерпується системою офіційно визнаних значень. По-третє, зірка висувається на відповідну роль в умовах не тільки специфічної, а й завжди досить значущої для життєдіяльності групи ситуації. Для того щоб стати зіркою групи, людина повинна мати певну сукупність особистісних соціально-психологічних якостей, зокрема — досить високий рівень ініціативності й активності, досвід і навички організаторської діяльності, зацікавленість у досягненні групової мети, бути поінформованою щодо справ групи, достатньо товариською, комунікативною і особисто привабливою, а також відзначатися високим рівнем престижу й авторитету в групі. Популярність за своєю природою є результатом як об’єктивних (інтереси, мета, потреби і завдання групи в конкретній ситуації), так і суб’єктивних (індивідуально-особистісні особливості індивіда) чинників.

У нашому дослідженні в емоційній сфері, найвищого статусу “популярні”, серед 140 студентів з обмеженими можливостями здоров’я отримали 41 особа. Статус “прийняті” (серед яких є члени групи із статусами “зневажливих”, “відторгнених”) отримали 61 особа. Статус “непопулярні” (ізолювані) отримали 38 піддослідних. Серед 142 практично здорових студентів статус “популярні” отримали 57 осіб, статус “прийняті” – 59 осіб та статус “непопулярні” – 26 осіб.

У діловій сфері, серед студентів з обмеженими можливостями здоров’я, найвищого статусу “популярні” отримали 48 осіб, статус “прийняті” отримали

мали 63 особи. Статус “непопулярні” (ізолювані) отримали 29 піддослідних. У студентів практично здорових статус “популярні” отримали 44 особи, статус “прийняті” отримали 68 осіб, статус “непопулярні” (ізолювані) отримали 30 осіб. Ці дані представлені в таблиці 1.

відміну від студентів з обмеженими можливостями здоров’я. Це свідчить про більш сприятливе положення практично здорових студентів в системі міжособистісних стосунків; у діловій сфері найвищого статусу “популярні” отримали студенти з обмеженими можливостями здоров’я. На наш погляд, кількісну перевагу по

Таблиця 1.

Соціометричний статус членів групи

Статусні категорії	Критерії вибору							
	у діловій сфері		у емоційній		у діловій сфері		у емоційній сфері	
	студенти з обмеженими можливостями здоров’я n=140				студенти практично здорові			
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
популярні	48	34,3	41	29,3	44	31	57	40,1
прийняті	63	45	61	43,6	68	47,9	59	41,6
непопуляр-	29	20,7	38	27,1	30	21,1	26	18,3

Охарактеризуємо та порівняємо тепер вже визначений статус членів груп. Таким чином в емоційній сфері статус “популярні” з великою перевагою отримали студенти практично здорові – їх 57 осіб на відміну від студентів з обмеженими можливостями здоров’я. Це емоційно-привабливі особи, які мають значну кількість позитивних виборів. Це студенти, які люблять спілкуватися, мають друзів, веселі, наділені почуттям гумору. Статус “популярні” в діловій сфері з невеликою перевагою отримали студенти з обмеженими можливостями здоров’я – їх 48 осіб. Ці студенти добре навчаються, не конфліктні, впевнені в своїх силах. Мабуть вони володіють в певній мірі тими цінними для кожної групи якостями (когнітивні: креативність, допитливість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість; емоційні: хоробрість, наполегливість, чесність, енергійність; міжособистісні: любов, доброта, вміння розпізнавати емоції і почуття; громадянські: здатність до командної роботи, справедливість, лідерство; якості, які застерігають від надмірності: уміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль; духовні: цінування краси, гумор, оптимізм, вдячність) і тому отримали високий статус.

Отже, в емоційній сфері найвищого статусу “популярні” отримали студенти практично здорові на

цій сфері можна пов’язати з тим, що студенти з обмеженими можливостями здоров’я більш старанні, з вищим інтелектом, а це в свою чергу полегшує їм участь в різних видах діяльності студентської групи і сприяє підвищенню їх активності.

Статус “прийняті” (або ті, кому більше віддають перевагу, серед них є члени зі статусами “зневажливі”, “відторгнуті”) в емоційній сфері отримали майже однакова кількість студентів з обмеженими можливостями здоров’я – 61 особа та студентів практично здорових – 59 осіб. В діловій сфері статус “прийняті” отримали також майже однаково і студенти з обмеженими можливостями здоров’я – 63 особи, і студенти практично здорові – 68 осіб.

Ці члени досліджуваних груп мають і позитивні і негативні вибори, деякі з них не мають позитивних виборів, а тільки відхилення. Можливо, юнакам і дівчатам було важко визначитися між симпатією та антипатією стосовно різних якостей, вчинків обраних членів групи. Ірина П. (студентка з обмеженими можливостями здоров’я) “...Інна С. (практично здорова), цікава, весела, доброзичлива, але не стабільна в емоційному плані, легко дратується, підвищує голос, ображається...”; Саша І. (практично здоровий) “...Олег Б. (студент з обмеженими можливостями здоров’я) гарно навчається,

допитливий, цікавий, займається спортом, але часто замикається в собі, неохоче спілкується, інколи поводитися зверхньо...”.

Статус “непопулярні” (або “ізолювані”) в емоційній сфері більшу перевагу отримали студенти з обмеженими можливостями здоров’я – 38 осіб, найменше практично здорові студенти – 26 осіб. В діловій сфері статус “ізолювані” майже однаково отримали студенти з обмеженими можливостями здоров’я – 29 осіб, студенти практично здорові – 30 осіб. До причин отримання статусу “непопулярні” відносимо низьку самооцінку, яка часто призводить до невдоволення собою, зневіри у власних силах, таким студентам завжди важко встановити доброзичливі стосунки, які базуються на довірі саме через невпевненість у собі; психологічні особливості; відсторонене ставлення одногрупників до студентів, що мають інвалідність; вплив хвороби на навчальну діяльність, спілкування; недостатня психолого-педагогічна підтримка кураторів, викладачів, одногрупників.

Проаналізовані факти дозволяють зробити висновок про те, що в інтегрованих групах студентів спостерігається обмеженість міжособистісних стосунків студентів з обмеженими можливостями здоров’я зі студентами практично здоровими. Це проявляється багатьма проблемами пов’язаними з визнанням в оточенні однолітків, з лідерством, суперництвом тощо. Ставлення практично здорових студентів до студентів з обмеженими можливостями здоров’я можна назвати амбівалентним: з одного боку вони сприймаються як такі, що відрізняються в гірший бік та як такі, що позбавлені багатьох можливостей. Це породжує як неприйняття студентів з інвалідністю іншими членами групи, так і співчуття стосовно них, але в цілому відмічається неготовність багатьох практично здорових до тісного контакту зі студентами з обмеженими можливостями здоров’я та до ситуацій, що дають змогу їм реалізувати свої можливості нарівні з усіма. У багатьох з них не вистачає соціальних навичок, уміння виразити себе у спілкуванні з одногрупниками.

При організації різних видів діяльності студентів-інвалідів з метою оптимізації міжособистісного спілкування особливу увагу слід звернути на студентів з обмеженими можливостями здоров’я. Їм необхідна спе-

ціальна, стимулююча допомога для більш активного і важливого для всієї групи прояву позитивних якостей особистості. Це в свою чергу буде впливати на підвищення їх ролі та престижності в групі.

Сприймання студентами свого соціометричного статусу зазвичай є емоційно-забарвленим і здійснюється у формі переживання. Статус студента в конкретній групі часто залежить від його положення в інших групах, успіхів його внутрішньо групової діяльності. І якщо студент може виділити себе в якомусь виді спорту, мистецтві, музиці, то це може покращити його позицію в групі.

Оскільки знання величини соціометричного статусу недостатньо для точного уявлення про систему емоційних відносин у групах, *спробуємо дослідити взаємність емоційних переваг членів груп.*

У нашому дослідженні більшість студентів отримали тільки по одному вибору, але вони взаємні, тому ці студенти почувають себе в групі значно впевненіше, ніж в тому випадку, коли б кожному з них віддали перевагу декілька одногрупників, а сам він орієнтувався б на інших, які не помічали б його, або ще гірше, відторгнуто відносились до нього.

Розглянемо наші результати по сферах, для двох груп. Ці дані представлені в рис. 1.

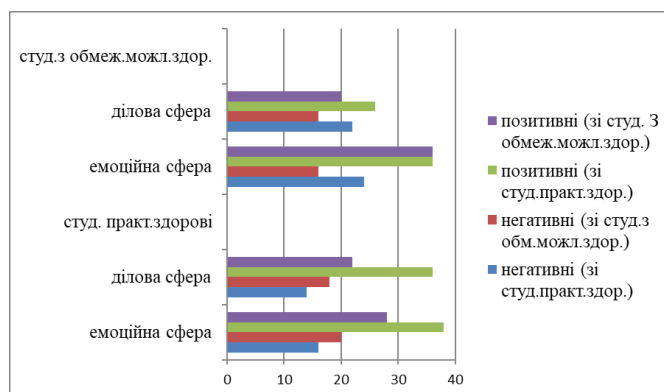

Рис.1. Взаємність емоційних переваг в групах

Отже, бачимо, що у більшості досліджуваних з обмеженими можливостями здоров’я, в організації дозвілля та підготовки до занять, орієнтуються на студентів практично здорових (позитивні вибори), а студенти практично здорові – на студентів своєї групи. Ось вислови студентів стосовно емоційного вибору членів обох груп: Анастасія К. (студентка з обмеженими можливостями здоров’я) “...Зустрічати Новий рік хотіла б з

Світланою Х. (практично здорова), вона цікава, експресивна, весела, якщо б її вибір був взаємний, я б почувалася впевненою в групі...”, Тарас М. (студент з обмеженими можливостями здоров’я) “...Готуватися до семінарських занять маю велике бажання з Тетяною Г. (практично здорова), вона розумна, багато читає, добре навчається, спокійна...”.

Активність осіб, чії відносини є взаємно позитивними, підсилюється завдяки їхньому спільному прагненню досягти взаємно сприятливої, узгодженої цілі та цінностей, продуктивного обміну корисною інформацією. Конфлікти виключені, але суперечності можливі. Більше того, оптимальними такі взаємини можуть бути тоді, коли обидва партнери мають деякі особистісні відмінності й можуть взаємно доповнювати, збагачувати та стимулювати вибір альтернатив, розвиваючи активність кожного. Але беручи до уваги змінюваність зв’язків, самих особистостей, їхніх потреб, необхідно очікувати непорозуміння, зіткнення інтересів, переваг.

Були виявлені студенти, що мають взаємно негативні зв’язки. Отже, ми можемо сказати, що між студентами з обмеженими можливостями здоров’я та студентами практично здоровими взаємно-негативні відносини містять міжособистісний конфлікт. Ось вислови студентів стосовно взаємно-негативного вибору членів обох груп: Оксана О. (студентка з обмеженими можливостями здоров’я) “...Ольга Т. (практично здорова), навчається слабо, але дуже задоволена собою, легковажна, у науковій роботі участі не бере, пихата, самовпевнена...”, Ольга Т. (практично здорова) “...Оксана О. (студентка з обмеженими можливостями здоров’я), заучка, не цікава, повільна, погано говорить, у групі до неї ставляться як до “баласту”...”.

Аналізуючи наявність мікрогруп ми маємо на увазі те, що будь-яка мала група, в якій є більше 10–20 осіб, тяжіє до внутрішнього переструктурування. Тобто у середині цієї групи можуть існувати дрібніші спільності – мікрогрупи, члени яких пов’язані відносинами взаємних переваг, а самі мікрогрупи певним чином взаємодіють між собою. Взаємовідносини між цими мікрогрупами можуть бути конфліктними чи позитивними, можуть орієнтуватися на одних чи інших лідерів та ін. Все це в кінцевому результаті визначає емоційний клімат всієї групи, позначається на самопочутті її членів.

У нашому експерименті не виявлено жодних мікрогруп, які б взаємодіяли між собою позитивно, чи негативно. Можливо, це пов’язано з тим, що основну більшість у групах складали студенти практично здорові і лише приблизно 10-20% у кожній групі припадало на студентів з обмеженими можливостями здоров’я. В нашому випадку кількість взаємних виборів дуже низька, велика кількість їх різнонаправлені, тобто певний студент вибирає іншого з знаком “+”, а той, в свою чергу, не вибирає його, і, можливо, навпаки – вибирає зі знаком “-”. Тому подальша робота буде спрямована на підвищення рівня згуртованості групи.

Досліджуючи систему відхилянь у групах ми звертали увагу на те, чи визначилися члени групи у своїх антипатіях, як розподіляється у групі емоційна агресія. У нашому дослідженні різна кількість відхилянь припадає на середньостатусних членів (тих, у кого більше відхилянь, ніж позитивних виборів, або одні відхиляння). Дані представлені на рисунку 2.

Отже, найбільшу кількість відхилянь у групах,

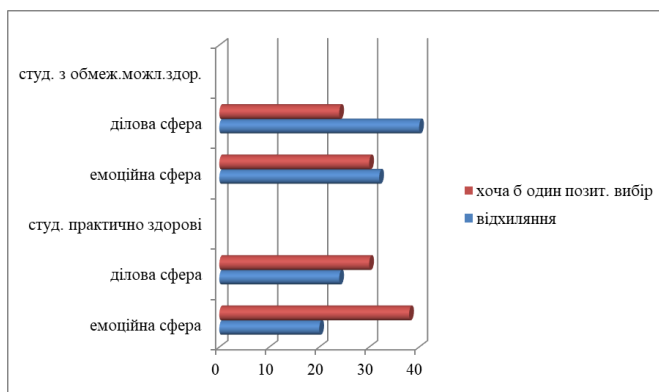

Рис.2. Дослідження системи відхилянь у групах

по обох сферах, отримали студенти з обмеженими можливостями здоров’я. Така ситуація негативно впливає на спілкування з одногрупниками і не тільки, на міжособистісні стосунки, які складаються у групі. Очевидно, що з цими студентами треба проводити серйозну соціально-психологічну роботу: виявляти чуйність до товаришів, взаємоповагу, допомагати один одному тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи результати соціометричного дослідження міжособистісної взаємодії можна зробити висновки про те, що в інтегрованих групах студентів

спостерігається обмеженість міжособистісних стосунків студентів з обмеженими можливостями здоров'я зі студентами практично здоровими; більшість досліджуваних з обмеженими можливостями здоров'я в організації дозвілля та підготовки до занять, орієнтуються на студентів практично здорових (позитивні вибори), а студенти практично здорові – на студентів своєї групи; були виявлені студенти, що мають взаємно негативні зв'язки. Очевидно, що між студентами з обмеженими можливостями здоров'я та студентами практично здоровими взаємно-негативні відносини містять міжособистісний конфлікт; в експерименті не виявлено жодних мікрогруп, які б взаємодіяли між собою позитивно, чи негативно; найбільшу кількість відхилень у групах, як в діловій так і в емоційній сфері отримали студенти з обмеженими можливостями здоров'я. Аналіз виявлених результатів допомагає прийняти рішення щодо заходів покращення психологічного клімату в групі. Мікроклімат групи далі можна покращити, якщо згуртувати та об'єднати членів спільною метою, спільними інтересами, а також створивши сприятливі відносини між групою та викладачами і кураторами. При організації різних видів діяльності з метою оптимізації міжособистісного спілкування особливу увагу слід звертати на студентів з обмеженими можливостями здоров'я. Їм необхідна спеціальна, стимулююча допомога для більш активного і важливого для всієї групи прояву позитивних якостей особистості. Це в свою чергу буде впливати на підвищення їх ролі та престижності в студентській групі.

Тож, перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розробці корекційно-розвивальної програми роботи зі студентами з обмеженими можливостями здоров'я із врахуванням результатів соціометричного дослідження.

References :

- Andreeva, G.M. (2009). *Sotsialnaya psihologiya: uchebnik* Moskva: Aspekt Press [in Russian].
- Balashov, I.G. (1999). *Sotsiometricheskii status kak aspekt sotsializatsii podrostkov v gruppe sverstnikov* [Obschestvennyye nauki: voprosy teorii i praktiki: sb. nauch. tr.] Moskva [in Russian].
- Fetiskin, N.P. (2005). *Sotsialno-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i mal'nykh grupp*. Moskva: Izd-vo Instituta Psihoterapii [in Russian].
- Gorbatenko A.S., Sidorenkov A.V. (2000). *Psihologicheskiiy mehanizm dinamiki mal'nykh grupp* [Izvestiya vyisshih uchebnykh zavedeniy. Obschestvennyye nauki] Severo-Kavkazskiy region. [in Russian].
- Golubeva N.V. (1976). *Sotsialno-psihologicheskaya karakteristika studentcheskoy gruppyi kak kollektiva* [Sotsialno-psihologicheskije problemyi lichnosti i kollektiva shkolnikov i studentov] Yaroslavl [in Russian].
- Vaysman, R.S. (1977). *Svyaz mezhlichnostnykh otnosheniy s gruppovoy effektivnostyu deyatel'nosti* [Voprosy psihologii] Moskva [in Russian].
- Vaysman R.S., Ptichkina E.L. (1978). *Gruppovaya effektivnost i mezhlichnostny otnosheniya* [Novle issledovaniya v psihologii] Moskva [in Russian].
- Volkov, I.P. (1970). *Sotsiometricheskije metodyi v sotsialno-psihologicheskikh issledovaniyah*. [LGU] Leningrad [in Russian].
- Zolotovitskiy, R.A. (2007). *Sotsiometriya Ya.L.Moreno: mera obscheniya* [Sotsiol. issled.] Moskva [in Russian].
- Kovalenko, A.B. (2010). *Psihologiya mizhosobistisnogo vzaemorozuminnya pidruchnik*. [KNU Imeni T.Shevchenka] Kyiv [in Ukrainian].
- Kolominskiy, Ya.L. (1977). *Sotsiometriya v sotsialno-psihologicheskomyi issledovanii* [Metodologiya i metodyi sotsialnoy psihologii] Moskva: Nauka [in Russian].
- Kronik, A.A. (1982). *Mezhlichnostnoe otsenivanie v mal'nykh gruppah*. Kiev: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lutoshkin A.N. (1988). *Emotsionalnyye potentsialy kollektiva*. Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Matsenko, L.M. (2015). *Metodika vivchennya osobistosti y kolektivny [Vihovannya osobistosti v konteksti profesiyanoi pidgotovki studentiv agrarnih vischih navchalnih zakladiv: monografiya]* Nizhin [in Ukrainian].
- Moreno, Ya.L. (2001). *Sotsiometriya: Eksperimentalnyy metod i nauka ob obschestve* Moskva: Akademicheskiiy proekt [in Russian].
- Moskalenko, V.V. (2013). *Sotsializatsiya osobistosti: monografiya* Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Nemov, R.S., Sinyagin, Yu.V. (1987). *Motivatsiya dostizheniya, uroven prityazaniya i effektivnost gruppovoy deyatel'nosti* [Psihologicheskiiy zhurnal] Moskva [in Russian].
- Paniotto, V.I. (1975). *Struktura mezhlichnostnykh otnosheniy: metodika i matematicheskie metodyi issledovaniya*. Kiev: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Petrovskiy, A.V. (1976). *O nekotorykh fenomenah mezhlichnostnykh otnosheniy v kollektive* [Voprosy psihologii] Moskva [in Russian].

- Petrovskiy A.V. (1979). Vozniknovenie i suschnost stratometricheskogo podhoda k psihologii kollektiva [Psihologicheskaya teoriya kollektiva] Moskva: Pedagogika [in Russian].
- Platonov, K.K. (1975). O protsesse samoukrepleniya kollektiva [Kollektiv i lichnost] Moskva [in Russian].
- Rean, A.A. (2003). Psihologiya detstva Moskva: Praym-EVRO-ZNAK [in Russian].
- Rean, A.A. (2008). Sotsialnaya pedagogicheskaya psihologiya Moskva: Piter Kom [in Russian].
- Sidorenkov A.V. (2010). Protsessyi integratsii-dezintegratsii kak mehanizm gruppovoy dinamiki [Malaya gruppa i neformalnyie podgruppy: mikrogruppovaya teoriya: monografiya] Rostov-na-Donu: Izd-vo YuFU [in Russian].
- Sidorenkov, A.V. (2014). Sotsialno-psihologicheskie karakteristiki i effektivnost malyyh grupp v organizatsii: monografiya. Rostov n/D: Mini Tayp [in Russian].
- Svetsitskiy, A.L. (1999). Psihologiya upravleniya organizatsiy. Izd-vo S.-Peterb. un-ta [in Russian].

Tatiana Gorbashchenko

Lecturer at the Department of Psychology, Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv (Ukraine)

THE PSYCHOLOGICAL CLIMATE AND PECULIARITIES OF INTERPERSONAL INTERACTIONS IN GROUPS WITH DISABLED STUDENTS

ABSTRACT

The article examines the peculiarities of interpersonal interactions and the psychological climate in groups with disabled students. The presented sociometric study on the relationships between disabled students and practically healthy ones was conducted on the basis of the Open International University of Human Development “Ukraine” and the evening faculty of Dragomanov NPU. The used sociometry method allowed us to obtain quantitative characteristics of the group: personal statuses, existing sub-groups within a group, group cohesion or separation, tension or conflicts in dyads, triads, micro-groups.

Analysing the obtaining empirical data, we revealed that disabled students had the highest sociometric status in the business sphere, and practically healthy students had it in the emotional sphere. Exploring the reciprocity of group members’ emotional preferences, we revealed that the disabled respondents were mostly guided by practically healthy students, and practically healthy students were done by the group at all. Interpersonal relationships of di-

sabled students with practically healthy ones were limited. As for leisure time and homework, the disabled respondents were mostly guided by practically healthy students (positive choices), and practically healthy students were done by the group at all. Some students with mutually negative relationships were identified.

Obviously, if disabled students and practically healthy ones have mutually negative relationships, it means they are in an interpersonal conflict. We did not revealed micro-groups interacting positively or negatively with each other. The largest number of deviations, both in the business and emotional spheres, was shown by disabled students. The obtained results help find measures improving a group psychological climate, uniting group members by a common goal, interests, as well as creating favourable relationships within the group, between the group, lecturers and curators. By choosing various activities in order to optimize interpersonal interactions, one should pay special attention to disabled students. They need special, stimulating help for more active and clear manifestations of positive personal traits that are important for the whole group.

The prospects for further research are outlined, which are seen in the development of a correctional and developmental program for disabled students on the base of the performed sociometric research.

Key words: group activity, sociometry, psychological climate, sociometric status, micro-groups.

Горбашченко Татьяна Маркияновна

Преподаватель кафедры психологии, Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, г. Киев (Украина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ И ОСОБЕННОСТИ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ГРУППЕ СТУДЕНТОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию особенностей межличностного взаимодействия и психологического климата в группе студентов с ограниченными возможностями здоровья. Представленные результаты социометрического исследования особенностей взаимоотношений студентов с ограниченными возможностями здоровья и практически здоровых, проведенного на базе Открытого международного университета разви-

тия человека "Украина" и вечернего факультета НПУ имени М.П. Драгоманова. Метод социометрии дал возможность получить количественные характеристики группы: величину статуса каждой группы, наличие группировок внутри группы, меру сплоченности или разъединения, данные о напряжении или конфликтности диад, триад, микрогрупп.

По результатам проведенного эмпирического исследования, выявлено, что наивысший социометрический статус получили студенты с ограниченными возможностями здоровья в деловой сфере, а практически здоровые - в эмоциональной сфере; исследуя взаимность эмоциональных преимуществ членов групп выявлено, что большинство исследуемых с ограниченными возможностями здоровья ориентируются на студентов практически здоровых, а студенты практически здоровые - на студентов своей группы; наблюдается ограниченность межличностных отношений студентов с ограниченными возможностями здоровья со студентами практически здоровыми; большинство исследуемых с ограниченными возможностями здоровья в организации досуга и подготовки к занятиям, ориентируются на студентов практически здоровых (положительные выборы), а студенты практически здоровые - на студентов своей группы; были выявленные студенты, которые имеют взаимно-негативные связи.

Очевидно, что между студентами с ограниченными возможностями здоровья и студентами практически здоровыми взаимно-негативные отношения содержат межличностный конфликт. В эксперименте не выявлено никаких микрогрупп, которые бы взаимодействовали между собой положительно, или негативно; наибольшее количество отклонений в группах, как в деловой так и в эмоциональной сфере получили студенты с ограниченными возможностями здоровья. Анализ выявленных результатов помогает принять решение относительно мероприятий улучшения психологического климата в группе, сплочивание и объединение членов группы общей целью, интересами, а также создав благоприятные отношения внутри группы, между группой и преподавателями и кураторами. Отмечается, что при организации разных видов деятельности с целью оптимизации межличностного взаимодействия особенное внимание следует обращать на студентов с

ограниченными возможностями здоровья. Им необходима специальная, стимулирующая помощь для более активного и важного для всей группы проявления положительных качеств личности.

Очерчены перспективы дальнейшего исследования которые видятся в разработке коррекционно-развивающей программы работы со студентами с ограниченными возможностями здоровья учитывая результаты социометрического исследования.

Ключевые слова: групповая деятельность, социометрия, психологический климат, социометрический статус, микрогруппы.

Дата отримання статті: 25.09.2020

Дата рекомендації до друку: 22.10.2020

Дата оприлюднення: 30.10.2020